

İDARE MERKEZİ
ANKARA, İstanbul Caddesi
Maarif Eminliği yanında

İSTANBUL BÜROSU
İstanbul, Ankara Caddesi
No — 87

HAYAT

Fiati her yerde 15 kuruş
seneliği, posta ile 7,5 Türk Lirası
(Ecnebi Memleketlere 7,5 Dollar)

Abona ve ilan için İstanbul
bürosuna muracaat edilir
Yazı işlerinin mercii Ankara
merkezidir

Hayata, daima hayata.. Dünyaya daha çok hayat katalım!

— NIETZSCHE—

Cilt: V

Ankara, 13 Kânunevel, 1928

Sayı: 107

Millî Edebiyat Ceryanının İlk Mübeşşirlerinden:

Edirneli Nazmi

« Kanuni Sultan Süleyman » devrinde yetişen yüzlerce şair arasında « Edirneli Nazmi » nin hususî bir mevki vardır. Fakat, bu mevki, onun san'atkârlığından değil, XVI'ncı asrın ilk nısfında « Mecmaünnezair » namı altında topladığı büyük bir « nazireler mecmuası » nın türk edebiyat tarihi tetkikatı itibarile ehemmiyetinden dolayıdır. « Sehy » den başlayarak « Lâtifi, Aşıkçelebi, Hasançelebi, Âli, Riyazi » onu bilhassa bu « nazirelere mecmuası » nın câmiî olarak tanıttıkları gibi, « Hammer » ve « Gib » te işte sırf bu noktadan ondan bahsetmişlerdir. Bir nushası « Viyana » devlet kütüphanesinde (Flügelkatalogu, I, 693 numarada), diğer bir nushasında İstanbulda « Nuruosmaniye » kütüphanesinde (4222 numrada) bulunan bu eserin. edebiyat tarihi itibarile ehemmiyeti sarihdir. ancak, bize göre « Nazmi » nin asıl ehemmiyeti, gene aruz veznile, fakat « terkipsiz ve sade türkçe » ile bir çok manzumeler yazmış olmasındadır ki, onu « millî lisan ve edebiyatın ilk mübeşşirleri » sırasında saydıran bu hususiyet, ahîren darülfünun kütüphanesi tarafından satın alınan muazzam divanının tetkikinden sonra anlaşılmıştır. « Aşıkçelebi » - meselâ şair « Mahremi » gibi - « sade ve terkipsiz türkçe » yani « Türkiibasit » ile yazan çok nadir bir şairin bu hususiyetini kaydettiği halde, « Edirneli Nazmi » nin bu tarz eserler yazdığından hiç bahsetmiyor; diğer eski menbalarda da buna dair hiç bir kayıt yoktur. Bu ilk menbalara

istinaden daha son zamanlarda « Nazmi » den bahseden müellifler meselâ « Riyazibeldeiedirne » atlı Edirne tarihini yazan « Ahmet Badi » efendi, sonra, « Osmanlı müellfleri » muharriri « Bursalı Tahir bey », « sicilliosmani » sahibi « Abdürrahman süreyya efendi », « Hammer », « Gib » - « Nazmi » nin büyük divanını görmedikleri için eski menbalardaki malûmatı sadece tekrar ile iktifa etmişlerdir. Halbuki, bu divanın tetkiki sayesinde, « Nazmi » nin hayatı ve şahsiyeti hakkında ilk menbaların verdiği malûmat oldukça tashih ve ikmal edilebilmektedir.

İşte, « millî lisan ve edebiyat » ceryanının ilk mümessillerinden olmak itibarile ihmal edemiyeceğimiz bu Edirneli şair hakkında, zikrettiğimiz menbalardan ve doğrudandogruya eserinden çıkarabildiğimiz malûmatı telif ve terkip ederek şu küçük monografiyi vücade getirebildik.

I

Asıl ismi « Mehmet » olan « Nazmi » nin « Edirneli » olduğunda bütün menbalar mütefikdir. « Aşıkçelebi » kuloğullarından olduğunu söylediği gibi, « Hasançelebi » de « merhum Sultan Süleyman Hanin bendezadelerinden olmagla zümreisipahdan olduğunu » kayıt etmektedir. Divanında « arzihalbepadişah » namı altında munderic uzunca bir mesnevide kendisi de bunu teyit ediyor; hatta « Sultan-Selim » in İran ve Mısır seferlerinde orduda bulunduğunu da söylüyor.

« Nazmi » nin bu ifadesi, onun, onbeşinci asrın son veya onaltıncı

asrın ilk senelerinde doğmuş olduğunda anlatmak suretile tercümeihaline ait mühim bir noksanı tamamlıyor. Şair, gene aynı manzumesinde, « Süleymanın » bir çok seferlerindedir beraber bulunduğunu anlatmaktadır.

Eserini « Lâtifi » den sonra yazan Aşıkçelebinin, ondan bahs ederken, « yeniçeri iken nihayet silâhdar olduğunu » söylemesi, ve « Lâtifi » ninde tezkeresini yazdığı sırada yani 953 de onu « silâhdarlar zümresinden » göstermeside bununla tevafuk etmektedir. « Silâhdar » olmadan evel bir zaman « ahkan kâtipliği vazifesinde bulunduğunda » « Lâtifi » söylüyor. Kendisinde, gene aynı manzumesinin bir kaç yerinde « yalnız fünunu nazımda meşhur şair olmakla kelmayup fenni inşada da mahir olduğunu idda etmektedir.

« Nazmi » nin hayatı hakkında tezkerelerin verdiği malûmat maalesef çok az olduğu gibi, divanında bu noksanı tamamlayabilecek vesikalar da pek nadirdir. Bilhassa, hayatını tenvir edebilecek bazı manzumelerin kimlere takdim edildiği musarrah olmadığı cihetle, bir çok noktalar ister istemez karanlık kalacaktır.

Yalnız, « arzihalbepaşa » sernamesi altındaki bir mesnevide, vaktile « Pasin » haracının kendisine verildiğini, lâkin bunu tahsil için oraya gittiği sırada İran seferi münasebetile Kızılbaş korkusundan halkın dağlara kaçtığını, bin müşkilâtla cizyeyi tahsilden sonra İstanbula geldiğini, nemaz kılariken iki uşağının iki para sandığını açup para alarak

kaçtıklarını, bunların kaçtıkları yerde tutulduklarını, lâkin oranın zabiti olan zalimin paraları vermeyüp kendisine müşkülât çıkardıklarını, nihayet o parayı tazmine mecbur kaldığı için halâ medyun bulunduğunu, şahitlerle ispatı müddeaya çalıştığı esnada harp zuhur ederek buna mani olduğunu anlatıyor. « Nazmi » nin uğradığı bu felâketin ne zamana müsadif olduğunu, bu arızanın kime taktim edildiğini bilmiyoruz. Yalnız, bunun ihtiyarlık zamanına tesadüf ettiğini bizzat tasrih ediyor. Kezalik, « arzıhal » sernamesi altında bunu takip eden diğer bir mesnevisi de « Ali » isminde bir beye taktim edilmiştir: onda, ulufesinin « onsekiz akçeye » iblagından dolayı teşekkür ederek, şimdiye kadar bir çok devletliye hizmet ettiği halde böyle bir lûtfu onların hiç birinden görmediğini « bazarıagnam » ın kendisine verildiğini, fakat, bununla beraber bazı zamaim vadolunduğu halde onların hâlâ incaz edilmediğini» söyleyerek bunu talep ediyor. Aceba bu « Ali bey » kimdir? bunun 947 de büyük mirahurluğuna, 948 de Yeniçeri Ağalığına tayinine « Nazmi » nin tarih söylediği « Ali ağa » olması muhtemeldir.

« Âşıkçelebi » de mevcut bir kayıt, « Nazmi » nin bir aralık « Baba efendi » tarafından himaye edildiğini anlatmaktadır. Bu himayenin « Rüstem paşa » nın ikbal zamanlarında olduğu kolaylıkla anlaşılıyor. Çünkü, « Baba efendi » namile maruf olup « Rızayi » mahlâsile arasına şiir de yazan bu Nakşbendi şeyhi, asıl ismiyle « Filibeli Mahmut efendi », « Rüstem paşa » nın mürşidi ve pederi manevisi idi; onun vezaretinde ve bilhassa sadaretinde büyük bir nüfuz kazandığı cihetle, herkes, kasidelerle, eserlerle ona intisaba ve bu vesileyle sadırazama hulûle çalışıyorlardı (Atayi: zeylişekayık, cilt 1, S 356). « Nazmi » nin onunla münasebe-

ti, daha Rüstem paşanın sadaretinden eveldi: 948 de « Baba efendi » ye — iki sene evvel « Mihrimah sultan » la evlenmiş olan Rüstem paşanın nüfuzile — ulufe tâyin edildiği zaman, « Nazmi » nin ona tarih söylemiş olduğunu divanında görüyoruz.

Kezalik, 954 de « Baba efendi » yeni bir ev yaptırdığı zaman yazdığı iki tarih de divanında mevcuttur. Esasen, dost ve hamilerine ait her hadiseye tarih söylemekle melûf olan « Nazmi » nin divanında « Rüstem paşa » için söylenmiş muhtelif tarihlerde görüyoruz: divanda, onun 945 de Anadolu Beylerbegiligine, 946 da vezaretine ve damatlığına, 952 de Üsküdar'da yaptırdığı çeşmeye, 953 de « Karıştıran » da yaptırdığı çeşme ve kervansaraya, 954 de kızının doğmasına, 960 da sadaretden azline, 962 de tekrar sadaretine söylenmiş muhtelif tarihler vardır.

« Nazmi » nin divanının sonunda oldukça mühim bir yekûn tutan bu tarihler, kendisinin hâimleri, dostları hakkında bizi azçok tenvir ettiği gibi, o devirlere ait bazı tarihi hadiseler hakkındada bize malûmat vermektedir. Bu itibarla, « tarihi tetkikat » için onların ehemmiyeti mahsusayı haiz olduğunu söyleyebiliriz. Meselâ burada « şehzade Sultan Mustafa » nın o zaman orduda ve efkârı umumiye üzeriude çok derin bir iz birakan katli hadisesi münasibetile söylenmiş iki tarih mevcut olduğu gibi, Mustafanın oğlu « şehzade Mehmet » in 961 de öldürülmesi hadisesine aitte ayrıca iki kıt'ai tarihiye mevcuttur. Halbuki, « Sultan Mustafa » yı katletdirenlerin bu ikinci cinayeti, eski osmanlı menabii tarihîyesinde tamamen meskût geçilmektedir. Ona ait biraz malûmat, yalnız, Alman imparatorunun elçisi « Busbek » in meşhur raporlarında mevcuttur: « Lettres de Baron

de Busbec, tome 1, 105, Paris. M. D. CC. LVIII ».

İşte « Nazmi » bize bu vak'ının senesini ve şehzadenin ismini bildirmek suretile, « Busbek » in ifadesini teyit ve ikmal eylemektedir. Yalnız divanın « Mesneviyat » ı muhtevi kısmile « Tarih » kısmı arasında bazı varakalar kayp olmuş olduğundan, ancak 945 vakayinden itibaren tarihlere tesadüf edilmekte ve 962 de Rüstempaşanın ikinci sadaretine ait tarihle divan hitam bulmaktadır.

« Nazmi » nin 955 senesinde vefat ettiğine dair iptida « Riyazi tezkeresi » nde, sonra « Kafzade » nin « Zübdetulasar » ında ve onlardan naklen « Sicilliosmani » de, « Badi efendi » nin « Riyazibeldei edirne » sinde, Tahir begin « Osmanlı müellifleri » nde verilen malûmatın yanlışlığı ve « Nazmi » nin her halde 962 den sonra vefat ettiği de bu suretle meydana çıkmış oluyor. « Gib » in « Osmanlı şiiri tarihi » nde « Nazmi » nin vefat tarihi olarak gösterdiği 966 tarihine gelince (C 3, S 203-204), « Hammer » in « Osmanlı şiiri tarihi » nden alınan (G.O.D, III, S61) bu malûmatın tamamen yanlışlığı meydandadır. « Âli » nin « Kühülâhbar » ile « Ahdi » tezkeresi gibi gene on altıncı asra ait menbalarda da onun vefatına ait hiçbir kayda tesaduf olunmıyor. İşte bu itibarla, « Riyazi » ile ona istinat edenlerin yanlış malûmatına değil, kendi divanındaki tarihlere istinat ederek, onun 962 den sonra öldüğünü kabul etmek mecburiyetindeyiz.

« Nazmi » nin divanı, bize, onun muasırlarından en ziyade hangi şairlerle dost olduğunu, onlar hakkında ne gibi fikirler beslediğini de azçok gösteriyor: meselâ, o devrin maruf üstadı « Zati » hakkında « Nazmi » nin de büyük hürmeti beslediğini görüyoruz; koskoca divanında başkalarının gazellerini tahmis ve tes-

TESKERELER

ve

TESKEREÇİLER

Edebiyat, tarihin bir çok sayfalarını canlandıran, müşahhas bir hale getiren kuvvetli bir vesikadır; edebiyat tarihi de medeniyetin tekâmülünde amil olan hissî ve manevî unsurları ayrı ayrı göstermesi itibariyle, medeniyet tarihinin en mühim bir faslını teşkil eder. Bunun için bir milletin medeniyet tarihini tettebbua teşebbüs edenler, evelâ, o milletin edebiyat tarihini tetkik ile işe başlamak zaruretindedir.

Edebiyat tarihinin medeniyet tarihiyle bu temas ve tedahülü, yüzümüzü şarktan garba çevirdiğimizi garp medeniyeti dediğimiz müessesede bir köşe edinmek gayesini takip ettiğimiz şu devirde, bizi edebiyat tarihimizin ciddi surette tetkik ve tedvinine teşvik etse gerektir. Cemiyetimizin fikir ve his hareketlerine makes olan edebiyatımızla, tarihin derinliklerinde tanışacak olursak, eski dis etmediği halde « Zati » nin bir gazelinı tahmis etmiş, vefatında üç tarih söylemişti. Sonra, şair « Arifi » ile samimi münasebatını, 956 da bir oğlunun tevellüdü, 957 de vefatı münasibetile söylediği tarihlerden ve ayrıca yazdığı bir mersiye den anlıyoruz. Bunlardan başka, o devir şairlerinden « Enveri » ye, « Razi » ye de vefat tarihleri söylemiştir.

Pof., Dr. KÖPRÜLÜZADE

M. FUAT

hayatımız zamanında olduğu gibi sayfalarda bütün teferrüatiyle ihya edilebilecektir. Mazinin böyle yeniden doğuşu, daha iptidadan itibaren medeniyetimizin adımlarını seçmemize fırsat verecektir ki, zaten edebiyat müverrihinin vazifesi de bu fırsatı hazırlamaktan ibarettir.

Şimdiye kadar medeniyet tarihinin bir cüzü halinde tetkik edilmediği cihetle, edebiyat tarihimizi bu gün baştan başa tettebbu ve tanzim etmeğe mühtacız. Fikriyat ile alâkadar olup ta aramızda bu ihtiyacı hissetmiyen yoktur sanırız.

Edebiyat tarihimizin inşası için, evelâ temel hizmetini görece malzemenin tedariki, sonra bunların tefriki, en nihayet tertibi iktiza eder. Bu ihzarî mesaiye başlarken vehleten hatıra gelen unsurlar teskerelerdir. Filhakika, teskereler, doğrudan doğruya edebiyat tarihimize mutaallik olmak üzere elimizde bulunan yegâne menbadırlar.

Edebiyatımız, gâh vahşî kayalar üzerinden atlıyarak sür'atle koşan; gâh yeşil vadilerin serin kucagında mevzûn bir reftar ile yürüyen, yalnız, bakımsız bir nehir gibi asırlarca kendi kendine akıp gitmiştir. Bu içinden coşgun nehirin beyaz ve leziz suyundan tadanlar, müstefit ve memnun olanlar az değildir. Fakat, onun menbaini öğrenmek,

mecra ve istikametini anlamak, sinesinde saklı olan hassaları bilmek isteyen olmamış gibidir. Yalnız teskerenüvisler, yarı merak, yarı hevesle, menbana kadar çıkmaksızın, edebiyatımızın nehrine bir parça yakından bakmışlardır. Teskerenüvislerimizin bu küçük gayretinden, edebiyatımızın temin ettiği kazanç pek büyük ve ehemmiyetli olmamıştır. Şu kadar ki, onlar bu teşebbüste bulunmasalardı, edebiyat tarihimizi bina için elimize hemen hemen bir şey geçirmiyecektik Bu sebeple edebiyat tarihimizin inşâi unsurları arasında teskereler, ciddi nadir ve kıymetli esastırlar. Binaenaley, edebiyat tarihimizi tetkika başlarken, diğer vesikalara taktimen teskereleri hatırlamak hem tabii, hem de zaruridir.

Teskereler, sade tarih değil, hatta menakipname evsafını bile göstermezler. Sayfalarında bir devrin edebî simasından — hakikî olmak şartıyla — küçük bir hat, belirsiz bir iz dahi buluması kabil olmıyan teskerelerin yegâne meziyyeti, çerçeveleri içinde bir kaç şair ismini muhafaza etmelerinden ibarettir. Esasen, yazıldıkları zamanın telâkkileri nazari itibara alınırsa, onlardan başka türlü hizmet beklemek fazla olur.

Teskereleri, edebiyat tarihimizin birer vesikası halinde tettebbu ettiğimiz taktirde, daima